

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ท่ามกลางสภาพความเป็นไปของสังคมมนุษย์ เราจะพบข้อเท็จจริงอยู่อย่างหนึ่งว่า ในทุกๆ อารยธรรมที่บังเกิดบนพื้นพิภพแห่งนี้ ผู้หญิงก็มักจะมีฐานะต่ำกว่าผู้ชายอยู่ทั่วไปทุกๆ กรณี^๑ ในอดีต สตรีทั่วไปจะมีได้รับสิทธิและเสรีภาพต่างๆ ทั้งทางการศึกษา ทางศาสนา และแม้กระทั่งความคิด แต่ในสังคมโลกปัจจุบัน ได้มีการรณรงค์เพื่อสิทธิและเสรีภาพแก่สตรีมากขึ้น ถึงกับทั่วโลกได้เคยจัดให้มีปีสตรีสากลขึ้น เพื่อเป็นการกระตุ้นให้มีการเคลื่อนไหว ยอมรับถึงความเปลี่ยนแปลงในการยกระดับสถานภาพสตรีให้แพร่หลาย ขยายวงกว้างออกไปถึงทัศนคติที่มีต่อสตรี

สำหรับในสังคมไทยนั้น ปัญหาเกี่ยวกับสตรีนี้ถือเป็นเรื่องหนึ่งที่คนไทยทั่วไปให้ความสนใจ ทั้งยังมีการเคลื่อนไหวกันในเรื่องนี้ เช่น มีการปรับปรุงหรือแก้ไขกฎหมายอันเนื่องกับสตรี มีการแสดงความคิดเห็นถกเถียงกันถึงความถูกต้องเหมาะสม ในเรื่องความเสมอภาคระหว่างบุรุษและสตรีในรูปแบบต่างๆ อันเป็นการแสดงออกถึงการยอมรับบทบาทและสถานภาพในสังคมไทยมากขึ้น สตรีได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการผลักดันและรังสรรค์สังคมในทุกองค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถาบันพระพุทธศาสนา สตรีผู้มีศรัทธา มีศีล มีจริยวัตรอันงามและมีปัญญา ได้มีบทบาทอันสำคัญต่อความเจริญของพระพุทธศาสนา^๒ เป็นหนึ่งในเสาหลักอันสำคัญที่ช่วยดำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวรสืบมา

กรรมฐาน เป็นหัวใจของคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง และทรงสั่งสอนพุทธบริษัทตลอดพระชนมชีพของพระองค์ เพื่อให้พุทธบริษัทผู้รู้เห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น การสอนกรรมฐานจึงถือเป็นหน้าที่หลักของพุทธสาวกผู้สืบทอดศาสนาธรรมคำสอน สตรีชาวพุทธในสมัยพุทธกาลทั้งที่เป็นภิกษุณีและอุบาสิกาได้มีบทบาทในการสืบทอดคำสอนของพระพุทธองค์มีจำนวนไม่น้อย แต่ที่ปรากฏเป็นหลักฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งโดยตรงและโดยเทียบเคียง มี ๔ ท่าน คือ พระเขมาเถรี พระปฐาจาราเถรี พระธรรมทินนาเถรี และนางขุชุตตราอุบาสิกา ซึ่งนับได้ว่ามีบทบาทในการสอนกรรมฐานควรแก่การศึกษาวิจัย

^๑ ริดดี เจนสัน (Ritti Janson), ภิกษุณี วิภคฺติ ธา โอภาส, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๘.

^๒ วศิน อินทสระ, ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙), หน้า ๘.

ในขณะที่พระพุทธศาสนาได้รับการสืบทอดมาเป็นเวลากว่า ๒,๖๐๐ ปี ทั้งเป็นที่นับถือและยกย่องให้เป็นศาสนาประจำชาติไทยมาโดยตลอด สตรีชาวพุทธในประเทศไทยที่มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีเป็นจำนวนไม่น้อย แต่ที่มีบทบาทในการสอนกรรมฐานมีอยู่ไม่มากนัก ที่เป็นที่รู้จักและยอมรับในสังคม สมควรแก่การศึกษา จากทัศนะของผู้วิจัยมี ๕ ท่าน คือ ๑) แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต ผู้ก่อตั้งสถานปฏิบัติธรรม “เสถียรธรรมสถาน” และเป็นประธานโครงการสาวิกาสิกขาลัย ๒) คุณรัญจวน อินทรกำแหง ผู้สืบสานโครงการธรรมาศรมธรรมมาตา แห่งสวนโมกขพลาราม ๓) ดร.สิริ กรินชัย ผู้สอนวิปัสสนากรรมฐานและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในฐานะฆราวาส ๔) ดร.ตรีธา เนียมขำ นายกสมาคมศิษย์หลวงพ่อดาวขาว ผู้สอนกรรมฐานพร้อมกับการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ และ ๕) คุณสุจินต์ บริหารวนเขตต์ ผู้สอนกรรมฐานที่มีความเชี่ยวชาญด้านคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

สตรีทั้ง ๕ ท่านนี้ ล้วนเป็นผู้สอนกรรมฐานที่มีลูกศิษย์เป็นจำนวนพัน จำนวนหมื่น ซึ่งล้วนเป็นผู้ทรงเกียรติและเป็นผู้ผลักดันสังคมที่สงบร่มเย็น เชื่อว่าเป็นผู้ยกระดับสถานภาพของสตรีให้เป็นที่ปรากฏ สตรีเหล่านี้ มีแนวคิดและบทบาทในการสอนกรรมฐานอย่างไร จึงเป็นที่ยอมรับของสังคม ผู้วิจัย มีความประสงค์จะทำการศึกษบทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทย เปรียบเทียบกับสตรีในสมัยพุทธกาล เพื่อเป็นเครื่องชี้แนะ และเป็นแบบอย่างแก่สตรีในสมัยปัจจุบันให้มีศรัทธา ศีล ความเสียสละ และปัญญาอย่างท่านเหล่านั้นสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษบทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรียุคพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษบทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทยยุคปัจจุบัน
๓. เพื่อเปรียบเทียบบทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบัน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการตอบปัญหาดังนี้

- ๑.๓.๑ บทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในสมัยพุทธกาลเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ บทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทยปัจจุบันเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ ความเหมือนและความต่างของบทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีทั้งสองยุคเป็นอย่างไร

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยมีศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

สตรี ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ผู้หญิงที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งในสมัยพุทธกาลและในประเทศไทย รวม ๙ ท่าน ได้แก่ (๑) พระเขมาเถรี (๒) พระปฏาจาราเถรี (๓) พระธรรมทินนาเถรี (๔) นางชูชุตตราอุบาสิกา (๕) แมชีคันสนียี เสดียรสุด (๖) คุณริญจวน อินทรกำแหง (๗) ดร.สิริกฤษฎ์ (๘) ดร.ตรีธา เนียมขำ และ (๙) คุณสุจินต์ บริหารวนเขตต์

กรรมฐาน หมายถึง สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน

การสอนกรรมฐาน หมายถึง การสอนสมถกรรมฐาน หรือ วิปัสสนากรรมฐาน โดยการสนทนา บรรยาย แนะนำ อธิบาย หรือ สาธิตเป็นตัวอย่าง

บทบาท หมายถึง การทำหน้าที่ โดยเหมาะสมกับสถานภาพ ในงานวิจัยนี้หมายถึง การสอนกรรมฐาน

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ ทบทวนเอกสาร

พระธรรมธีรราชหมานี (โชดก ญาณสิทธิ) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “วิปัสสนากรรมฐาน” ว่า การปฏิบัติกรรมฐานทำให้เกิดสตินำไปสู่ประโยชน์มากมายทั้งทางโลกและทางธรรม ดังนี้ คือ ๑) สติเป็นเครื่องตื่นอยู่ ปลุกคนให้ตื่นอยู่เสมอ ๒) สติจำปรารภนาในที่ทั้งปวง ๓) สติทำคนให้ได้รับความเจริญทุกเมื่อ ๔) สติทำคนให้มีความรอบคอบในการทำงาน ๕) สติทำคนให้เป็นผู้ประเสริฐทุกวัน ๖) สติทำคนให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ^๓

วสิน อินทสระ กล่าวไว้ในหนังสือ “ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล” ว่า สตรีผู้มีศรัทธา มีศีล มีจริยาวัตรอันงามและมีปัญญา ได้มีบทบาทอันสำคัญต่อความเจริญของพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจวบจนปัจจุบันนี้ เป็นเสาหลักอันสำคัญเสาหนึ่งที่ช่วยทรงพระพุทธศาสนาให้ดำรงเป็นเรือนแก้วของโลก จิตใจที่อ่อนโยน แต่เหนียวแน่นมั่นคงในคุณความดี และมีปัญญาสว่างไสว รู้เหตุรู้ผลอันถ่องแท้เท่านั้น จึงจะทำประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่เพื่อนมนุษย์ได้ คุณนางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นตัวอย่าง นางเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล มีจริยาวัตรอันงามและมีปัญญา จึงปรากฏดวงจันทร์เต็มดวงในคืนเพ็ญ เติ่งงามอยู่กลางนภากาศ ส่องสาดรัศมีอันยอเยและปาณกชาติทั้งมวล ให้ความเย็นกาย เย็นใจ ใครจะอยู่ที่ใดก็ตามรู้สึกเหมือนดวงจันทร์จงใจส่องแสงให้แก่ตน^๔

^๓ พระธรรมธีรราชหมานี (โชดก ญาณสิทธิ), **วิปัสสนากรรมฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

^๔ วสิน อินทสระ, **ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล**, หน้า ๘.

ลักษณะวัด ปาละรัตน์ กล่าวไว้ในหนังสือ “สตรีในมุมมองของพุทธปรัชญา” ว่า การที่พระพุทธรูปทรงประทับประทานพุทธานุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนานั้น ก็เป็นการแสดงถึงการยอมรับสตรีในทางภูมิปัญญา หรือความสามารถที่จะเข้าใจธรรม ปฏิบัติธรรม และสำเร็จมรรคผลได้ เช่นเดียวกับบุรุษ ซึ่งก็เท่ากับแสดงว่าพุทธปรัชญายอมรับในความสามารถของสตรีเพศมานานแล้ว ทางฝ่ายสตรีเองก็เริ่มที่จะมีการตระหนักในความสามารถของตน ดังจะเห็นได้จากการที่ภิกษุณีองค์หนึ่งได้กล่าวว่า ความเป็นสตรีนั้นไม่สามารถทำอะไรได้ คือ ไม่เป็นอุปสรรคกีดขวางการสำเร็จมรรคผล แต่ขึ้นอยู่กับประพฤติปฏิบัติ เมื่อได้รับโอกาสเสมอบุรุษ สตรีก็ได้พิสูจน์ตัวเองถึงความสามารถเสมอกันในทางภูมิปัญญา โดยการบรรลุผลเป็นพระอริยบุคคล ทั้งชั้นโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์เป็นจำนวนไม่น้อย^๕

แม่ชีประทีป ขวัญอ่อนและคณะ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “สุขในพริบตา” ตอนสูตรสร้างความสุขทุกลมหายใจว่า เราจะอยู่อย่างไรไม่ให้ทุกข์ ก็ต้องอยู่อย่างพ้นทุกข์ หนทางพ้นทุกข์ถาวร มีดังนี้ ขั้นแรก : ต้องรักษาศีล อาณิสสของการรักษาศีล ๕ ทำให้ใจเป็นสุข คนโกล่เคียดก็จะไม่ทุกข์ ไม่เดือดร้อน ขั้นที่ ๒ : ต้องฝึกสติ ชีวิตในปัจจุบันขณะต้องมีสติกำกับใจของเรา ก็จะไม่ทุกข์ เพราะเราเห็นทุกอย่างตามความเป็นจริงว่าต้องเป็นอย่างนี้เอง สิ่งใดที่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้นตามสภาพ แล้วก็เปลี่ยนแปลงไป ไม่มีตัวไม่มีตน เราต้องไม่ไปหมายมั่น ใจเราไม่ไปยึดติดกับอะไร นี่คือการพ้นทุกข์ และขั้นที่ ๓ : ต้องภาวนา พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนว่าให้ภาวนาทุกลมหายใจเข้าออกเราต้องมีสติพร้อม เมื่อใดที่เราขาดสติ เราไปหลงแบกไปหลงยึด คนนั้นทำไม่ถูก สิ่งนี้ต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนั้น ก็มีตัวหมายมั่นตัวตณฺหาอุปาทานเข้าไปยึด เราก็เกิดทุกข์ แต่ถ้าเราต้องการพ้นทุกข์ตลอด เราต้องปฏิบัติธรรมด้วยตัวเอง ถ้าเราเจริญสติมีสัมปชัญญะรู้ผิดชอบชั่วดีตลอด ความทุกข์ก็绝不会เกิด^๖

อุบาลิกาแนบ มหานีรานนท์ กล่าวไว้ในหนังสือ “แนะแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนา วิสุทธิ ๗” ในหัวข้อ การเข้าถึงพระนิพพานต้องอาศัยเหตุให้ถูกต้องตอนหนึ่งว่า อนึ่ง การที่จะเข้าถึงนิพพานได้ต้องอาศัยเหตุไม่ใช่ถึงได้โดยปราศจากเหตุ เพราะปัญญาหรือวิชาที่จะเข้าถึงนิพพานได้ต้องอาศัยเหตุที่ถูกต้อง เพราะธรรมทั้งหลายไหลมาจากเหตุและธรรมข้อนี้เป็นที่รับรองกันอยู่แล้วในบรรดาผู้ที่นับถือศาสนา เหตุนั้นต้องเห็นในอริยสัจ ๔ จึงจะเห็นนิพพานได้ จึงจะมีนิพพานเป็นอารมณ์ได้ และจึงจะเป็นโลกุตตรสัจได้ เพราะฉะนั้นการที่จะเห็นนิพพานได้ก็ต้องไปทางอริยสัจ

^๕ ลักษณะวัด ปาละรัตน์, สตรีในมุมมองของพุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓๙-๒๔๐.

^๖ แม่ชีประทีป ขวัญอ่อนและคณะ, สุขในพริบตา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพื่อนคิด, ๒๕๕๑), หน้า ๙.

ต้องอาศัยโลกีย์สัจจะจึงจะเข้าถึงโลกุตระได้ คือหมายความว่า ต้องกำหนดทุกข์ คือ รูปนามจนถึงไตรลักษณ์แล้วจึงจะไปได้ พระนิพพานต้องถึงได้ด้วยปัญญาที่มีไตรลักษณ์เป็นอารมณ์^๗

ผศ.มานพ นักการเรียน ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนากับสตรีศึกษา” ว่า อุบาสกอุบาสิกา ผู้บริบูรณ์ด้วยศีลอันเป็นเครื่องสะกดกันความประพฤติชั่วทางกายวาจา ซึ่งเป็นเครื่องเบียดเบียนผู้อื่นและนำทุกข์มาแกตนดังนี้แล้ว ควรเจริญสมณภาวนาและวิปัสสนาภาวนา เพื่อจะห้ามปรามกิเลสบาปธรรมเครื่องเศร้าหมองจิต อันเป็นเหตุให้ประพฤติทุจริตด้วยกายวาจาใจ ทำตนและผู้อื่นให้ได้รับความร่ำร้อน ความที่จิตใจสงบระงับ อันบุคคลควรจะทำให้เกิดมี ชื่อว่า สมณภาวนา ปัญญาอันเห็นแจ้งในกองสังขารนามรูปโดยลักษณะ คือ ความเป็นส่วนๆ ของสังขาร และลักษณะที่มีเสมอไปแก่สังขารทั้งปวง คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตน ที่บุคคลควรจะทำให้เกิดให้มี ชื่อว่า วิปัสสนาภาวนา^๘

วริยา ชินวรรณโณ, วาริญา ภวภูตานนท์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สมาธิในพระไตรปิฎก : วิวัฒนาการการตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทยศึกษา ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นไป พบว่า การตีความคำสอนเรื่องสมาธิ ตลอดจนการนำมาเป็นแนวทางในการสอนปฏิบัติจะมีความแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสิ่งที่นำมาใช้พิจารณาแบ่งออกเป็น ๕ สาย คือ (๑) สายอานาปานสติ กำหนดลมหายใจเข้าออก (๒) สายธุดงค์กรรมฐานอีสานซึ่งมีพื้นมาจากสายอานาปานสติ (๓) สายวัดมหาธาตุฯ ได้รับแนวปฏิบัติมาจากพม่ากำหนดอาการพอง-ยุบ ของหน้าท้องขณะลมหายใจเข้า-ออก (๔) สายธรรมกาย พิจารณาดวงแก้วที่บริเวณศูนย์กลางกายยึดการสอนตามแบบหลวงพ่อดาวปลาน้ำภาษีเจริญ (๕) สายประยุกต์ เป็นการคิดค้นหาวิธีการประยุกต์ให้การปฏิบัติเห็นผลเร็วขึ้น เหมาะสมและสะดวกแก่ผู้ปฏิบัติมากขึ้น เช่น สำนักสันตติโคก, อาจารย์พร รัตนสุวรรณ, หลวงพ่อเทียน จิตตสุโภ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ทุกสำนักต่างให้ความสำคัญกับการฝึกอบรมสมาธิใน ๒ ลักษณะคือ ทั้งในทางหลักการ ทั้งในทางวิธีการทางหลักการ คือ เป็นการอบรมจิตเพื่อเข้าถึงธรรม ส่วนวิธีการ คือ การคิดค้นเทคนิคและวิธีปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุผลสำเร็จได้ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ คือกำจัดทุกข์และกองกิเลสได้^๙

^๗ อุบาสิกาแนบ มหานิราณนท, **แนะแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนา วิสุทธิ ๗**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๙๘-๑๙๙.

^๘ มานพ นักการเรียน, **พระพุทธศาสนากับสตรีศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๘.

^๙ วริยา ชินวรรณโณ วาริญา ภวภูตานนท์และคณะ, **สมาธิในพระไตรปิฎก : วิวัฒนาการ การตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย**, หน้า ๘๘.

ธัมมนนทา ภิกษุณี กล่าวไว้ในหนังสือ “เรื่องของภิกษุณีสงฆ์” ว่า องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคาดหวังให้บุคคล ๔ กลุ่มนี้ทำงานด้วยกัน เพื่อที่จะประคับประคองพระศาสนาให้ยั่งยืน และทรงระบุด้วยว่า พระศาสนาจะเสื่อมหรือจะเจริญก็ขึ้นอยู่กับพุทธบริษัท ๔ นี้เอง ในเมื่อบริษัทของเราหายไปบริษัทหนึ่ง จะทำให้พระศาสนาคลอนแคลน ไม่สามารถที่จะตั้งมั่นอยู่ได้ด้วย ความบริบูรณ์ด้วยความสมบูรณ์ เปรียบเสมือนบ้านนั้นขาดความมั่นคง ฉันทใดก็ฉันทนั้น พุทธบริษัท ๔ จึงมีหน้าที่ในการที่จะช่วยกันรักษาพระศาสนา เพราะฉะนั้นในการบริหารพุทธบริษัท จึงสมควรอย่างยิ่งที่เราจะมองภาพของการเข้ามาร่วมกันในองค์กรบริหารของบริษัททั้ง ๔^{๑๐}

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต กล่าวไว้ในหนังสือ “ดอกโมกข์” ตอนหนึ่งว่า ที่นี้เราจะทำงาน เป็นการปฏิบัติธรรมได้อย่างไร คือ เราจะต้องสร้างวิถีชีวิตแห่งการทำงานของเรากับใช้ชีวิตการเป็น นักบวชให้มันเป็นเรื่องเดียวกัน ไม่ใช่ให้มันเป็นเรื่องแยกออกจากกัน เราต้องเป็นนักบวชที่ต้องทำงาน เป็นฐานแห่งการปฏิบัติธรรมเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ เราต้องใช้งานทุกชนิด เพื่อให้จิตว่างจากกิเลส ให้ได้ ต้องทำให้จิตเจริญในขณะที่ทำงาน ไม่ให้จิตมันขุ่นมัว เพราะฉะนั้นจิตมันจะไม่มิกิเลสได้ ที่มัน จะต้องได้รับการดูแลในขณะที่ทำงานนั่นเอง ทำงานไปโกรธไป ทำงานไปเกลียดไป ทำงานไปลุ่มหลง ไป การงานนั้นไม่เป็นฐานแห่งการภาวนา เพราะฉะนั้น เราจะต้องระมัดระวังตัวเราเสมอในเวลาที่เรา ทำงาน^{๑๑}

สรุปว่า การจะเข้าถึงพระนิพพานได้ต้องมีเหตุปัจจัย มีการรักษาศีล ฝึกสติ และภาวนา เป็นต้น การภาวนาหรือการปฏิบัติกรรมฐานทำให้เกิดสติ มีประโยชน์มากมาย ควรเจริญกรรมฐาน เพื่อจะห้ามปรามกิเลสที่ทำจิตให้เศร้าหมอง เป็นฐานแห่งการทำงานช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ สตรีที่มี ศรัทธา ศีล จริยวัตรอันงามและปัญญา ได้มีบทบาทอันสำคัญต่อความเจริญของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจวบจนปัจจุบันนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคาดหวังให้พุทธบริษัททั้ง ๔ ทำงานด้วยกัน เพื่อที่จะประคับประคองพระศาสนาให้ยั่งยืน

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มาลี อาณากุล ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบกรรมฐานในคัมภีร์พระอภิธรรมมัตถสังคหะกับคัมภีร์วิสุทธิมรรค และวิธีปฏิบัติกรรมฐานของสำนักวิปัสสนาอันน้อยกับวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์” พบว่า เนื้อหาในอภิธรรมมัตถสังคหะเป็นการแสดงหัวข้อสำคัญในลักษณะที่เป็นการสรุปสภาพธรรมในพระอภิธรรมปิฎก โดยกล่าวถึงโครงสร้างพื้นฐานอันเป็นเบื้องหลังของ

^{๑๐} ธัมมนนทา ภิกษุณี, เรื่องของภิกษุณีสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๘.

^{๑๑} สัมพันธ์ ก้องสมุทร, “แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต แม่พระผู้ถักทอปณิธานธรรมมาตาพุทธศาสนิกฯ”, ดอกโมกข์, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๔๓) : ๒๕-๒๖.

ความคิดและพฤติกรรม ส่วนวิสุทธิมรรคเน้นการปฏิบัติตามลำดับขั้นตอนของการเจริญศีล สมาธิ ปัญญา จะสัมพันธ์กันตลอดไปจนผู้ปฏิบัติเข้าถึงจุดหมายสูงสุด^{๑๒}

พระมหาสังเวธ ธมฺมเนตติโก ได้ทำการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง “ชีวิตภิกษุณีกับการบรรลอรหัตผล : เฉพาะที่ปรากฏในเถรคาถา” ว่า การบรรลอรหัตผลของภิกษุณีแต่ละรูป มีส่วนสัมพันธ์กับภูมิหลังในอดีตชาติและภูมิหลังในชาติปัจจุบัน ในอดีตชาติภิกษุณีทุกรูปเคยพบพระพุทธเจ้า ตั้งความปรารถนาการบรรลุธรรมต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า เคยสร้างกุศลต่างๆ เช่น การให้ทาน ในชาติปัจจุบันซึ่งเป็นชาติสุดท้าย (ปัจฉิมภวิกสตัด) ภิกษุณีทุกรูปแม้จะมาจากชาติตระกูลต่างกัน มีการศึกษาและอุปนิสัยแตกต่างกัน แต่บริบททางสังคมเหล่านี้ก็ได้เป็นอุปสรรคต่อการบรรลอรหัตผลแต่อย่างใด เมื่อมีความพร้อมทุกรูปก็สามารถบรรลอรหัตผล แต่ความพร้อมในชาติปัจจุบันก็สัมพันธ์กับภูมิหลังในอดีตชาติอย่างแน่นแฟ้น^{๑๓}

พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา” ว่า ความจริงแล้วบุรุษและสตรีต่างกันแต่เพียงเพศเท่านั้น แต่ปัญญาและศักยภาพด้านรู้แจ้งแห่งธรรมไม่ต่างกันเลย ดังจะเห็นได้ว่าในครั้งพุทธกาล ขณะที่บุรุษจำนวนมากออกบวชและบรรลุธรรม สตรีจำนวนมากก็ออกบวชและบรรลุธรรมได้เช่นกัน พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง สิทธิ หน้าที่ บทบาท และความเสมอภาคของสตรีไว้ ไม่มีข้อยกเว้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศพระธรรมแก่ประชาชนทั้งบุรุษและสตรี เพราะตระหนักดีว่าความแตกต่างระหว่างสตรีและบุรุษโดยแท้จริงแล้ว ไม่มีความหมายหรือความสำคัญอะไรเลย เพราะต้องมีความทุกข์ความเดือดร้อนเหมือนกัน สตรีเพศจึงจัดอยู่ในสถานภาพที่ควรยกย่องเพราะฐานะที่สำคัญของสตรีก็คือความเป็นแม่ของลูก^{๑๔}

พระมหาชัยวัฒน์ อภิญาณจารี (สิงห์โงน) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขา มหาอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” โดยศึกษาประวัติชีวิตของนางวิสาขาในด้านคุณสมบัติพิเศษ ความเกี่ยวข้องกับบุคคลต่างๆ และบทบาทของนางที่ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลสังคม ตลอดจนการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ๒ ด้าน คือ (๑) ด้านสังคม นางวิสาขาเป็น

^{๑๒} มาลี อาณากุล, “การศึกษาเปรียบเทียบกรรมฐานในคัมภีร์พระอภิธรรมมถสสังคหะกับคัมภีร์วิสุทธิมรรคและวิธีปฏิบัติกรรมฐานของสำนักวิปัสสนาอันน้อยกับวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๓๔.

^{๑๓} พระมหาสังเวธ ธมฺมเนตติโก (เนตรนิมิตร). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชีวิตภิกษุณีกับการบรรลอรหัตผล : เฉพาะที่ปรากฏในเถรคาถา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖).

^{๑๔} พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี). “สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

ผู้ประพาศิชอบทั้งกายวาจาและใจ การรู้จักวางตนอย่างเหมาะสมเมื่ออยู่ในสังคมนั้นๆ และประพาศิตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี และ (๒) ด้านการเป็นพุทธศาสนิกชนที่มีความใส่ใจในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาตั้งแต่เยาว์วัย นางมีศรัทธามั่นคงต่อพระรัตนตรัยและยังได้ชักชวนผู้นับถือลัทธิอื่นให้หันมานับถือพระพุทธศาสนาด้วย^{๑๕}

พระมหาบุญทัน จิตตวิสุทธิ (สลงอยู่) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน” พร้อมกันนั้นได้ศึกษาบทบาทของสตรีผู้มาสอนวิปัสสนาในประเทศไทยว่า ทางพระพุทธศาสนาที่ได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของสตรีไว้ เช่น บทบาทของมารดา ภรรยา ลูก รวมทั้งมีคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสตรีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม หากศึกษาสำรวจคัมภีร์ทั้งหมดโดยตลอดแล้วกล่าวได้ว่า โดยการเปรียบเทียบกับข้อความที่สรรเสริญหรือพูดถึงสตรีในแง่บวกมีมากกว่า สตรีในสังคมไทยมีบทบาทชัดเจนในการอุปถัมภ์บำรุงพระศาสนาตามปัจจัยสี่ ทั้งยังเป็นกำลังสำคัญในการปกป้องคุ้มครองพระศาสนา มีอิสระตามรัฐธรรมนูญให้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ตนนับถือโดยไม่รบกวนบุคคลอื่น สตรีในสมัยพุทธกาลมีการศึกษาน้อย แต่ในปัจจุบันสตรีมีโอกาที่จะพัฒนาตนเองทั้งการศึกษา และปฏิบัติพระพุทธศาสนาได้ยกฐานะ หรือสถานภาพของสตรีให้มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันกับบุรุษ เช่น ตั้งภิกษุณีและอุบาสิกาในเขตทิศละเหมือนภิกษุและอุบาสกเช่นกัน ด้านการเผยแผ่ สตรีปัจจุบันมีเทคโนโลยีช่วยได้กว้างขวางกว่าในสมัยพุทธกาล^{๑๖}

อรทัย ท้าวสัน ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิธีปฏิบัติกรรมฐานแบบวัดอโศการามกับวัดพระธรรมกาย” พบว่า การปฏิบัติกรรมฐานของวัดอโศการามดำเนินตามหลักการปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนาซึ่งมีวิธีการปฏิบัติสมถกรรมฐาน ๔๐ วิธี ผู้ปฏิบัติต้องเลือกเจริญวิธีที่เหมาะสมกับจริตของตนเอง โดยมากจะใช้อานาปานสติ กายคตาสติ และพุทธานุสสติ ส่วนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก็ดำเนินตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ในมหาสติปัฏฐานสูตร ส่วนการปฏิบัติกรรมฐานของวัดพระธรรมกาย เน้นการปฏิบัติตามวิขาธรรมกาย คือ เพ่งกสิณลูกแก้วหรือพระพุทธรูปจนได้นิมิตลูกแก้วหรือนิมิตพระพุทธรูปแล้วกำหนดไว้ ณ ศูนย์กลางกายเกิดเป็นกายต่าง ๆ ๑๘ กาย โดยถือว่าการปฏิบัติตามวิขาธรรมกายเป็นหนทางเดียวเท่านั้น ที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา การสอนธรรมจากพระไตรปิฎกส่วนมากเน้นเรื่องทาน อานิสงส์ของทาน ศีล และ

^{๑๕} พระมหาชัยวัฒน์ อภิญาณจารี (สิงห์โงน). “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑).

^{๑๖} พระมหาบุญทัน จิตตวิสุทธิ (สลงอยู่). “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

มงคล ๓๘ ประการ งานวิจัยนี้ได้ฝากข้อคิดไว้ว่า ในการที่จะปฏิบัติกรรมฐาน ผู้ปฏิบัติพึงศึกษาให้รู้เรื่องกรรมฐานในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจชัดเจนก่อน แล้วจึงจะสามารถเลือกปฏิบัติกรรมฐานได้ถูกต้องเหมาะสม^{๑๗}

ยุพิน ดวงจันทร์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทรงสนะของแม่ชีสำนักวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล กาญจนบุรี” พบว่า สตรีที่บวชในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลเรียกว่า ภิกษุณี ได้รับพุทธานุญาตให้เข้ามาเป็นหนึ่งในพุทธบริษัท ๔ มีการบวชเป็นแบบแผน มีมูลเหตุของการบวชหลายประการ เช่น ด้วยความศรัทธาเลื่อมใสพระพุทธเจ้า สูญเสียบุคคลที่รักสามียทอดทิ้ง บวชตามผู้อื่น หรือถูกบังคับให้บวช มีเป้าหมายในการบวชเพื่อมรรคผลนิพพาน มีสถานภาพชัดเจน ทำคุณประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน การสิ้นสุดของสถาบันภิกษุณีเกิดขึ้นเพราะอันตรายจากสงครามของกลุ่มบุคคลต่างศาสนาและขาดการสนับสนุน ปัจจุบันมีภิกษุณีฝ่ายเถรวาทในศรีลังกาและฝ่ายมหายานในไต้หวัน ญี่ปุ่น จีน ธิเบต ส่วนประเทศไทยมีสตรีบวชเป็นแม่ชีรักษาศีล ๘ มีความคล้ายคลึงกัน คือ มีวิถีชีวิตเป็นนักบวชไม่อยู่ครองเรือน มีจุดหมายในการบวช คือ เพื่อศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนา แสวงหาความสงบทางจิตใจและเพื่อความพ้นทุกข์^{๑๘}

สรุปได้ว่า การปฏิบัติกรรมฐาน มีความสัมพันธ์กันตามลำดับขั้นตอนของการเจริญศีล สมาธิ ปัญญา ความแตกต่างทางด้านเพศนั้น ไม่ถือว่าเป็นอุปสรรคขวางกั้นสำหรับการปฏิบัติกรรมฐาน และการบรรลุธรรมของสตรีเพศแต่ประการใด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การประพฤติปฏิบัติซึ่งสตรีหลายท่านทั้งในยุคพุทธกาลจนกระทั่งสมัยปัจจุบัน ซึ่งได้พิสูจน์ตัวเองให้เห็นถึงความสามารถเสมอกัน ในทางทางภูมิปัญญา ความมีศักยภาพด้านการรู้แจ้งแห่งธรรมที่ไม่มีความต่างกับกับบุรุษเพศ ทั้งนี้ สตรีนั้นสามารถศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม บรรลุธรรมผลได้ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม

๑.๖ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาถึงบทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลและประเทศไทยสมัยปัจจุบัน ผู้มีส่วนสำคัญต่อการส่งเสริม เผยแผ่ ให้การอุปถัมภ์ ทำนุ

^{๑๗} อรทัย ท้าวสัน, “การศึกษาเปรียบเทียบวิธีปฏิบัติกรรมฐานแบบวัดอโศการามกับวัดพระธรรมกาย”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๑).

^{๑๘} ยุพิน ดวงจันทร์. “สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทรงสนะของแม่ชีสำนักวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล กาญจนบุรี”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

บำรุงพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ การมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อความเจริญและความเสื่อมของพระพุทธศาสนา ตลอดจนการร่วมกันปกป้องคุ้มครองสถาบันพระพุทธศาสนา

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๑.๗.๑ ทำการศึกษาค้นคว้า โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) จากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๔๕ เล่ม และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) ศึกษาค้นคว้าเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหลักฐาน ผลงานการศึกษาค้นคว้าที่ท่านผู้รู้ได้เรียบเรียงไว้ ที่เกี่ยวกับการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทย รวมทั้งนักคิด นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุดเท่าที่จะมากได้

๑.๗.๒ นำข้อมูลที่รวบรวมได้นั้นมาศึกษาวิเคราะห์ เรียบเรียง จัดเป็นหมวดหมู่ พร้อมทั้งวิจารณ์ เพื่อเปรียบเทียบบทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทยแต่ละท่าน ตลอดจนทัศนะของผู้รู้ เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์วิจารณ์พร้อมทั้งสรุปผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑. ทราบถึงบทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในสมัยพุทธกาล
๒. ทราบถึงบทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทยปัจจุบัน
๓. ทราบถึงความเหมือน ความต่างของบทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีสมัยพุทธกาล กับสมัยปัจจุบัน เป็นแนวทางเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้